

“KÜLTÜRLERARASI İLETİŞİM” BİR ALANIN ELEŞTİREL OKUMASI ÜZERİNE DEĞERLENDİRME

İsmail Uğur AKSOY*

Aksoy, İ. U. (2023). “Kültürlerarası İletişim” bir alanın eleştirel okuması üzerine değerlendirme. *Etkileşim*, 11, 445-457.

doi: 10.32739/etkileşim.2023.6.11.205

*Bu çalışma araştırma ve yayın etiğine uygun olarak gerçekleştirilmiştir.
This study complies with research and publication ethics.*

Kültürlerarası iletişim alanına dair kavramsal ve kuramsal bir düzlem geliştirmeden önce oldukça dinamik bir kavram olan kültürü anlamlandırma ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Zira üzerinde uzlaşa sağlanmış ortak bir tanımın olmadığı kültür mefhumu, bilhassa küreselleşme ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelere koşut şekilde, çoklu perspektifler ışığında, süregelmekte olan tanımlamalara konu olmaktadır. Soyut ve somut her türlü insan ürünü olarak oldukça geniş bir kapsamda tasvir edilen kültür kavramının (Kartarı, 2014, s. 15), farklı bakış açılarıyla çözümlenmesi, aynı zamanda kültürlerarası iletişime dair ortaya konulan teorik yaklaşımları da kaçınılmaz bir şekilde etkilemektedir. Dolayısıyla gerek kültür kavramının gerekse onun etrafında şekillenen kültürlerarası iletişim alanının değişen ve dönüşen muhtevasıyla homojen bir yapıda olmadığı görülmektedir.

Farklı kültürel geçmişlere sahip insanlar arasındaki kültürlerarası iletişimin muhtemelen yeryüzündeki insan birlikteliğinin önemli bir ön koşulu olarak kalacağı dikkate alındığında (Allwood, 1985), alanın, bilhassa farklı kültürel kimliklerin bir arada yaşadığı toplumsal uzamlarda ve gündelik yaşam pratiklerindeki önemi ortaya çıkmaktadır. Bu kapsamda alanı salt kültürel farklılıkları yönetmek maksadıyla geliştirilen tekniklere indirgemeyen İlker Özdemir ile S. Yetkin Işık'ın editörlüğünde Siyasal Kitabevi'nden çıkan *Kültürlerarası İletişim* kitabı, öteki başta olmak üzere, farklı kültürel kimliklere mensup bireyleri kalıp yargılar ve ayrımcı bir söylemden ziyade içinde buldukları bağlamdan soyutlamadan teorik bir yönelimle incelemektedir. Yazarların özgeçmişlerinin de yer aldığı kitapta, tüm bölümlerin mahiyetinin kısaca özetlendiği *Sunuş* yazısına ilaveten kültürlerarası iletişimi farklı bakış açılarıyla çözümleyen sekiz ayrı kitap bölümü bulunmaktadır.

Kültürlerarası iletişim alanında çalışmalar üreten yetkin bilim insanlarının alana katkı sunmak amacıyla bir araya geldiği *Kültürlerarası İletişim* kitabının editörlerinden İlker Özdemir, Çukurova Üniversitesi İletişim Fakültesi İletişim Bilimleri Bölümü ve Kültürlerarası İletişim Ana Bilim Dalı öğretim üyesidir. İlker Özdemir'in temel çalışma alanları; popüler kültür, siyasal iletişim, kültürlerarası iletişim ve etiktir. Kitabın diğer editörü Bartın Üniversitesi Sosyoloji Bölümü öğretim üyesi S. Yetkin Işık'ın ise temel ilgi alanlarına bakıldığında, eğitim-kültür ilişkileri ile eğitim antropolojisinin ön plana çıktığı görülmektedir.

Kitabın düşünsel izleğinin serimlendiği *Sunuş* kısmında, Türkçe yazındaki kültürlerarası iletişimi konu edinen çalışmaların ekseriyetinin hâkim öğretiden üzerinden kültürel farklılıkları yönetmek gayesi taşıdığına, alanın daha çok iş ve satış odaklı bir bakış açısıyla incelendiğine ve kültürlerarası iletişime dair böyle bir kavrayışın kültür ve iletişim görüngülerini araçsallaştırdığına yer verilmektedir. Kültürlerarası iletişime yönelik egemen paradigmanın ötekileştirmeye hizmet ettiği göz önünde bulundurulduğunda, *Kültürlerarası İletişim*, içinde bulunduğumuz dünyadaki farklılıkları önemseyen, bir arada yaşama umuduna katkı sağlamayı amaçlayan ve nihayetinde ötekileştirmekten ziyade kültürler arasında diyalogun ve karşılıklı anlayışın ön plana çıkarılması gerektiğini savlayan bir kitap olma özelliğini göstermektedir. Kültürlerarası iletişim alanındaki başat öğretinin kapitalist üretim ilişkileri ve liberal politik/toplumsal örgütlenmeyle koşutluk taşıdığına işaret edilerek söz konusu egemen öğretinin, bu alanı bireysel uhdelere ve ferdi becerilere hapsettiği vurgulanmaktadır. Alana yönelik bu tarz bir anlayışın ötekileri anlamaktan ziyade onları ikna edilmesi veya uyumlaştırılması gereken özneler olarak konumlandığı görülmektedir. *Kültürlerarası İletişim*, bu duruma itiraz eden eleştirel yönelimiyle, alanın eşitlikçi bir zaviyede ötekine saygıyı ve diyalogu içermesi gerektiğine gönderme yapmaktadır.

Kitabın ilk çalışması *Kültürlerarasılık: Kavramsal ve Kuramsal Bir Yaklaşım* başlığıyla Derya Öcal tarafından kaleme alınmış olup yazının giriş kısmı, tarihsel art alanı insanlığın ilk dönemlerine değin uzanan kültüre dair kavramsal ve kuramsal bir düzlem geliştirilmesine ayrılmıştır. Kültür nosyonunun sabit ve değişmez bir özü olmadığı dikkate alındığında, tarihsel süreç içinde kavrama yüklenen anlam örüntülerinin de değişim ve dönüşüm içinde olduğu açığa çıkmaktadır. Bu duruma binaen "kültür" ve "kültürlerarasılık" kavramlarının ve bu kavramlara yönelik anlamlandırma pratiklerinin tarihsel gelişiminden soyutlanmadan incelenmesi gerektiğini ileri süren Öcal, bu bağlamda kültür mefhumuna ilaveten 'toplumsallaşma', 'sosyal yapı', 'kimlik', 'sözlü ve yazılı kültür', 'halk kültürü', 'altkültür', 'popüler kültür', 'çokkültürlülük', 'kültürlerarasılık', 'kültür endüstrisi', 'kültürel emperyalizm' ve 'küreselleşme' nosyonlarına da parantez açmaktadır. Kültüre dair teorik bir yaklaşımın geliştirilmesi açısından yukarıda sıralanan kavramların önem teşkil ettiğine yer verilmekte ve her bir kavrama dair ayrıntılı bilgi aktarımında bulunmaktadır. Kültüre dair akademik camia içinde herkesin üzerinde mutabakata vardığı bir tanım geliştirmenin zorluğuna dikkat çeken Öcal, kavramın tarihsel gelişimi, açıklanma ve kullanma

şekilleri açısından tarafgir ve sorunlu tanımlamaları da kapsadığını belirtmektedir. İnsan faaliyetleri ve üretiminin bir uzantısı olarak kabul edilen kültür, doğası gereği karmaşık ve çok boyutlu bir mefhum olma özelliği göstermektedir. Kültürlerarasılığı anlamlandırma açısından, toplumsallaşmadan sosyal yapıya, sözlü ve yazılı kültürden halk kültürü ve popüler kültüre değin çok sayıda kavramın tartışmanın içine dâhil edilmesi gerektiğini savlayan Öcal, her bir mefhumla yönelik ortaya konulan yorumların tarihsel süreç içindeki dönüşüm uğraklarını analiz etmektedir. Bilahare bir konu ve disiplin olarak kültürlerarası iletişimin tarihsel seyrüseferine yer verilen makalede, farklı kültürlerde doğup büyümüş, farklı sosyal yapıları temsil eden bireylerin muhtelif gerekçelerle kısa ya da uzun erimli bir arada yaşama deneyimlerinin, çalışma pratiklerinin ve iletişimsel boyutlarının, alanın disiplinlerarası niteliğini imlediğine işaret edilmektedir.

Kültürlerarası iletişimde etkileşim içinde olan bireylerin ses tonundan kavramları yorumlama pratiklerine, beden dilinden mekân ile kurdukları ilişkiye kadar bir dizi belirleyici karakterin varlığına vurgu yapan Öcal, bu sürecin farklı kültürel köklere sahip bireyler arasında vuku bulduğunda, bireylerin birbirlerini anlamlandırma pratiklerinin daha karmaşık hale geldiğine, hatta “anlamama” veya “yanlış anlamaya” sebebiyet verdiği değmektedir. Kültürlerarası iletişimin, İkinci Dünya Savaşı’nı takip eden dönemde sair kültürleri keşfetme yönündeki çalışmalara konu edildiği ve tarihsel köklerinin ABD’de 1950’lerin başında Edward T. Hall vd. tarafından Dış Hizmet Enstitüsü’nde ortaya konulan kavramsallaştırmalarla şekillendiğine işaret eden Öcal, 1970’li yıllara gelindiğinde ise disiplinin hızlı bir gelişme evresi kat ettiğine yer vererek müteakip dönemlerde kültürlerarası iletişime dair mikro düzeyde ve disiplinlerarasılığı önceleyen çalışmaların yürütüldüğünü ifade etmektedir. Bu duruma ilaveten 1980’lerden itibaren alana dair ortaya konulan akademik çalışmaların niceliğindeki artışa, lisans ve lisansüstü seviyede derslerin açılmasına değinen Öcal, alanın ABD’deki üniversiteler nezdinde kurumsal bir yapı kazandığını vurgulamaktadır. Bir disiplin olarak kültürlerarası iletişim, nitel ve nicel tekniklere bağlı olarak 1990’larda metodolojik gelişme göstermiş ve uluslararası ölçekte farklı ırk, etnik gruplar, altkültürler bağlamında analizlere konu olmuştur.

Bu doğrultuda düşünüldüğünde, 2000’lerin başından günümüze kadar kültürlerarası iletişim alanının değişen ve dönüşen dinamik yapısını mercek altına alan Öcal, postmodernite ile birlikte alana dair yeni perspektiflerin geliştirildiğini, eğitim, iş ve toplumsal yaşama yoğunlaşan ve nihayetinde kültürel farklılıkları kavramaya çalışan akademik araştırmaların mevcudiyetine vurgu yapmaktadır. Dinamik ve çok boyutlu doğasıyla kültür kavramı ile iletişim teknolojilerinde ortaya çıkan baş döndürücü gelişmelerin birlikte ele alınması gerektiğinin imlendiği sonuç kısmında, insanlar arasında sınır çizmenin kolay olmadığına değinilmektedir. Ve küreselleşme sürecinde, kültürlerin temsil pratiklerinde rol oynayan tiplere, sosyal ve sembolik düzeni muhafaza eden klişeleştirmeye egemen değerlerin yeniden inşasında önem teşkil eden geleceksel ve yeni medyanın da kültürlerarası iletişim söz konusu olduğunda, dik-

kate alınması gereken unsurlar olduğuna işaret edilmektedir.

Kitabın ikinci bölümü, Engin Sarı'nın *Gelenekselden Eleştirele Kültürlerarası İletişimde Yaklaşımlar ve Teoriler* adlı çalışması olup sosyal bilimlerde bir araştırma disiplini olarak kültürlerarası iletişim alanındaki kuramsal yaklaşımlar ele alınmaktadır. Teori eksenli bu çözümleme pratiği tanımlayıcı ve betimleyici değil; toplumsal, tarihsel ve politik bağlam içinde analiz edilmekte ve söz konusu teoriler epistemolojik düzlemde pozitivist, yorumlayıcı ve eleştirel bilgi kuramından soyutlanmadan incelenmektedir. Alana dair ortaya konulan kuramsal yaklaşımları açıklamadan önce sosyal bilim felsefesi geliştirmenin gerekliliğine dikkat çeken Sarı, pozitivist bilgi kuramıyla yorumlayıcı ve eleştirel epistemolojiyi, gerçekliğin bilgisi ve araştırmacının değer yanlı/yansız konumlanışı üzerinden mukayeseli bir şekilde tartışmaktadır. Sosyal bilim felsefesine dair ortaya konulan kuramsal tartışmanın akabinde kültür kavramı da epistemolojik düzlemde pozitivist, yorumlayıcı ve eleştirel yaklaşımlar üzerinden farklılaşan anlamlandırma pratikleriyle betimlenmektedir. Bilahare bir iletişim pratiği olarak kabul edilen kültürlerarası iletişimin, temel olarak farklı kültürlerle mensup bireyler arasındaki etkileşim hali olarak tanımlandığına dikkat çekilmekte ve kültürlerarası iletişimi anlamak adına salt teorinin değil, kültürel kimliğin de yorumlanması gerektiğine vurgu yapılmaktadır. Kültür gibi kimlik kavramının da süregelmekte olan tanımlamaları içerdiğine değinilen yazıda, kültürel kimliğin de iki farklı perspektif üzerinden anlamlandırıldığına işaret edilmektedir. Kültürel kimliğe yönelik farklı perspektifleri özetleyen Sarı, disiplinin kuruluş ve gelişim sürecine değindiği makalesinde, akademik bir çalışma alanı olarak kültürlerarası iletişimin İkinci Dünya Savaşı sonrasında, ABD'de başladığını imlemektedir.

Alanın ABD'de akademik düzeyde kurumsallaşmasının tesadüfi olmadığını belirten Sarı, İkinci Dünya Savaşı sonrasında, ABD'nin kendi hegemonyasında bir uluslararası ilişkiler nizamı kurmak adına ivedilikle farklı kültürleri anlamlandırmaya çalıştığına dikkat çekmektedir. Ulus devlet ekseninde pragmatist, emperyalist ve kolonyalist ilgilerle ortaya konulan kültürlerarası çalışmaların, 1990'ların başından itibaren eleştirel bir yönelimle sorgulandığına değinen Sarı; etnik, sınıfsal, toplumsal, cinsiyet, cinsel yönelim ve göçmenlik gibi farklı kültürel kimlik formlarının ve bunların tarihsel süreç içindeki ilişkilerinin analiz edilmeye başlandığını ifade etmektedir. Kültürlerarası iletişime dair böyle bir kavrayışın epistemolojik bağlamda incelenmesi gerektiğine değinilen makalede; alanı pozitivist, yorumlayıcı ve eleştirel bilgi felsefeleri üzerinden inceleyen ve öğretilere dair tafsilatlı bilgi aktarımında bulunan Sarı, pozitivist kuramcılar nezdinde kültürlerarası iletişimin ekseriyetle kültürü, ulus ile sınırlandırdığını ve alanın da bireyler arasında meydana gelen kişilerarası etkileşimle çerçevelendirildiğini belirtmektedir. Pozitivist bilgi felsefesi üzerinden alana bakan Sarı, kapitalist üretim ilişkileri içinde ulus devletlerin ve küresel işletmelerin yönetsel hedeflerine hizmet ettiğini ileri sürmektedir.

Kültürel anlamlar ve bunun özgüllükleri ve karmaşıklığı üzerine eğilen

yorumlayıcı yaklaşımlar ise araştırma nesnesi olarak dilleri, deneyimleri ve simgeleri anlamlandırmaya çalışmaktadır. Yorumlayıcı yaklaşımın bilgi ilgisi- nin, pozitivist epistemolojide olduğu gibi insan davranışlarını öngörmek veya kontrol etmek değil, anlamlandırmak olduğunu belirten Sarı, kültürlerarası iletişim açısından yorumlayıcı teoride; göstergebilim, retorik, söylem ve metin analizlerinin ön plana çıktığını ifade etmektedir. Kültürel kimliğin kültürlerarası iletişimde söylem düzeyinde nasıl inşa edildiği, anlamın iletişim öznelere tarafından nasıl eşgüdümlü yönetildiğinin de araştırıldığına değinilen yazıda, bu bilgi felsefesine dayanan kuramcılarının belli bir kültürel topluluğun iletişim örüntülerini veya pratiklerini anlamlandırmaya önem atfettiği belirtilmektedir. Eleştirel kültürlerarası iletişim kuramlarının; kültür, kültürlerarası iletişim, kültürlerarası bağlamları inşa eden ve şekillendiren iktidar, sosyo-ekonomik dinamikler, tarihsel/yapısal erkler odaklanarak incelendiğinin altını çizen Sarı, kültürlerarası iletişime dair böyle bir eleştirel kavrayışın daha adil ve eşitlikçi bir topluma ulaşmak için iletişim üzerindeki bağlamsal engellerin ve iktidarın rolünü anlamlandırma çabasının bir parçasını teşkil edeceğini ifade etmektedir. Bu kapsamda eleştirel yaklaşımın maksadının değişim inşa etmek, statüko-yu yıkmak, egemen iktidar ilişkileri ve yapılarını sorgulamak olduğunu imleyen Sarı, eleştirel yaklaşımın, kültürü, anlamların üretildiği bir mücadele alanı olarak konumlandırıldığına yer vermektedir.

Makalede, yorumlayıcı bilgi felsefesiyle eleştirel yaklaşımı karşılaştırmalı inceleyen Sarı, ortak paydaları bulunmasına rağmen farklılıklara vurgu yaparak yorumlayıcı yaklaşımın bağlamı, kültürün simgesel boyutunu, çerçevesini ve art yöresini odak noktası aldığını; eleştirel yaklaşımın ise siyasi ve toplumsal yapıyla tarihsel koşulları analiz ettiğini belirtmektedir. Kültürlerarası iletişime dair alanyazında ortaya konulan yaklaşımları kuramsal bir yönelimle serimleyen Sarı, sonuç mahiyetinde, eşitlikçi ve özgürleşimci bir kültürlerarası iletişim yaklaşımının kültürü salt ve mutlak olarak ulusallık ile özdeşleştirmekten uzaklaşması gerektiğini ve ulus-ıçi ile ulus-ötesi kültürel oluşumlar içinde, herkes için eşitlik ve özgürlük anlayışına sahip en mümkün yaklaşımın kozmopolitaneizm olduğunu iddia etmektedir.

Kitabın üçüncü çalışması *Kültürel Farklılıklar ve İletişim* başlığıyla Göksel Göker'e aittir. Başkalarıyla iletişim halinde olmanın yalnızca bir mesaj alışverişi olmadığı, daha ziyade toplumsal bir görüngü olarak iletişimin, insan yaşamının anlamlı bir ilişkiye kavuşmasında belirleyici faktör olduğu öne sürülmektedir. Bahsi geçen ilişkiler neticesinde ortaya çıkan maddi ve ruhsal ürünler bütününe ve bunlarla birlikte idame ettirilen somut ve soyut hayat biçimine kısaca kültür denilmektedir. Tarihsel akış içinde kültüre yönelik süregelen tartışmaların, sair kültürleri ötekileştirdiğini belirten Göker, böyle bir perspektifin diğer kültürleri yargılamayı, hafife almayı ve değersiz görmeyi kolaylaştırdığını vurgulamaktadır. Ancak etnosantrizm olarak kabul edilen bu anlayışın, akademik çevrelerde yerini peyderpey her kültürün özel, değerli ve kendi içinde tutarlı bir yapı olarak yorumlandığı yeni bir kavrayışa bıraktığına değinen ve kültürlerarası iletişimin hâlâ gelişme aşamasında olduğunu ifade eden Göker, gitgi-

de çok kültürlü bir yapıya dönüşen günümüz toplumlarını anlamlandırmak ve farklı açılımlar sağlamak için kültürlerarası iletişimin önemli bir işlev üstlendiğini vurgulamaktadır. Kültürlerarası iletişimi yorumlayan Göker, alanın, eşitsizliklerin ve güç dengesizliklerinin iletişimsel boyutlarını açığa çıkarmaya çalışan, farklılıklarıyla birlikte yaşamaya imkân tanıyan etkileşimin olanaklarını arayan ve bunu sorgulayan bir disiplin olduğunun altını çizmektedir. Kültürlerarası iletişim disiplinine yönelik böyle bir kavrayışın tezahürü olarak kültürlerarası iletişimin iktisadi çıkarlara hizmet etmemesi, güncel siyasi söylemlere hapsedilmemesi veya kişisel gelişim meselesine indirgenmemesi gerektiği; bilakis alanın, eleştirel gizilgücüne kavuşturulmasının icap ettiği vurgulanmaktadır. Bu kapsamda kültürün, iletişim bakış açısından incelenmesi ve bu düzlemde değerlendirilmesinin önem teşkil ettiğine değinilen çalışmada, kültür mefhumu, iletişime etkisi ve iletişimle kurduğu bağ ekseninde yorumlanmakta ve daha sonra kültürel farklılıkların iletişim üzerindeki belirleyici faktörlerine dair bir anlatı inşa edilmektedir.

Günümüzde etnik ve sınıfsal farklılıkların vurgulanması açısından kültür kavramına sıkça başvurulduğuna değinilen makalede, her toplumun kendine has bir kültüre sahip olmasının muazzam bir kültürel çeşitliliğin temelini oluşturduğunun yadsınamaz bir gerçeklik haline geldiği ifade edilmektedir. Dolayısıyla farklı kültürlerden gelen bireylerin belirli basmakalıp veya ön yargılar çerçevesinde değerlendirilmemesi gerektiğini öne süren Göker, kültürü anlamlandırmak açısından gerek bireylerin eylem tarzlarının gerekse bu eylemlerin yürütülme biçimleriyle ilişkili olduğuna dikkat çekmektedir. Kültürlerarası iletişim açısından kültürel farklılıkların kökenlerini, yazında ortaya konulan çalışmalar ışığında, eleştirel bir süzgeçle irdeleyen Göker, farklı olanın tanımlanma biçimlerine değinmektedir. Bu kapsamda, yabancı kelimesinin etimolojik olarak yaban sözcüğünden türediği ve farklı kültürlerden gelen bireyleri doğaya ait bir konumlandırmaya tabi tuttuğu görülmektedir. Kültüre dair ortaya konulan ilk tanımlamalardaki insan-doğa karşıtlığı göz önüne alınacak olunursa, yabancının doğaya ait olması onu kültürel olandan uzaklaştırmaktadır. Ötekileştirilen yabancı, özdeşlik kuramadığımız, bilinmeyi veya öngörülemeyi temsil ettiği için ayrımcı bir söyleme maruz kalmaktadır. Kültürlerarası iletişim bakımından da yabancı, her ne kadar paylaşılan uzamda yakınlığı ve birlikteliği imlese de kültürel boyutta aşılabilir görünen, farklılıkların kuşattığı bir uzak özneyi içermektedir. Yabancıyla koşut oluşturacak biçimde, kimlik ve kültürel kimlik kavramlarına dair de kavramsal bir düzlem oluşturmaya çalışan Göker, öteki olmadan kimliğin anlamlandırılmayacağını belirtmektedir.

Aynı zamanda bağlamın, kültürün mahiyetini anlamada ve kültürel farklılıkların iletişime etkisini kavramda önemli olduğunu ifade eden Göker, algısal ve davranışsal olmak üzere iki farklı boyutun kültürel farklılıkları yorumlarken iletişimsel engeller oluşturduğunu vurgulamaktadır. Bahsi geçen iletişim bariyerlerini detaylandıran Göker, çalışmanın son sözü olarak birbirini anlama gayreti içinde olan, farklı kültürlere ehemmiyet atfeden, eşitlikçi ve adil her bir kültürlerarası karşılaşmada, kültürel farklılıkların kaygıyı, korkuyu, ön yargıyı veya

ötekileştirmeyi değil, zenginliği, çeşitliliği ve çok kültürlü bir toplumsal etkileşimi inşa etmesi gerektiğini ifade etmektedir. Bu durumun gerçekleşmesi açısından bilhassa medyanın rolünün yadsınamaz bir önem taşıdığına değinilerek televizyon programlarından haberlere, filmlerden reklamlara değin kültür ve kimliklere dair ortaya konulan temsil politikalarının hoşgörü içermesi, anlama ve tanıma çabasının kamusal alanda yaygınlaşması gerektiği savlanmaktadır.

Kitabın bir diğer çalışması S. Yetkin Işık tarafından yazılan *Ötekini Anlama Sorunu Bağlamında Etnolojik Deneyimin Evrimi Çeviri ve Kültürel Gelişme* adlı bölümdür. İnsanlık tarihini modern öncesi ve modern olmak üzere ikiye bölen gelişmelerin inşacıları olan kentsoylular, seyahat ve okuryazarlık olmak üzere iki eylem türüyle büyük dönüşümün katalizörü olmuştur. Bir burjuva kültürü olarak addedilen matbaanın icadıyla gitgide yazılı kültürün oluştuğu, sair kültürlerin, diğer dünyaların keşfedilmeye başlandığının belirtildiği giriş kısmında; seyyahların, askerlerin ve tüccarların öteki kültürlerle dair yazdıkları kitapların büyük ölçüde düşünsel bir hareketliliğe imkân tanıdığı ifade edilmektedir. Böylece eski dönemlerde insanlıktan uzak ve düşman olarak betimlenen öteki, yazılı kültür ve seyahat ile anlaşılmaya çalışılmaktadır. Ötekini keşfetme çabasının aynı zamanda toplumların kendilerine yönelik eleştirel bir ayna tutma işlevi de gördüğüne dikkat çeken Işık, kültürlerarası iletişim bakımından alanın bir disiplin ve sistematik bilgi konusu olarak ortaya çıkması ve gelişmesinin ötekini anlama çabası ve bu çabaya koşutluk eden iletişim pratikleriyle rabitali olduğunu ileri sürmektedir. Çalışmanın, açıkça ötekini anlama sorunuyla alakalı olduğuna değinen Göker, ötekini anlama, keşfetme ve onların dillerini kavramada antropoloji ve çevirinin önem teşkil ettiği vurgulamaktadır.

Ötekini anlama ve iletişim kurma çabalarının oldukça köklü bir tarihsel artalanı olduğuna değinilen yazıda, bu durumla bağlantılı olacak biçimde etnolojik deneyimin de dinamik bir yapıda sürekli değiştiği ve dönüştüğü ileri sürülmektedir. Ötekini veya uzak ülkelerdeki yabancıyı anlama sorunsalı açısından kültürlerarası bir çaba olarak konumlandırılan çeviri ve bu işi ifa eden çevirmenler de çalışmanın odak noktasını teşkil etmektedir. Sair kültürdeki insanların farklı bir kavramsal dünyada yaşadıklarını ileri sürmenin ilk koşulunun onların konuştukları, yazdıkları ve söylediklerinin çeviri ile anlaşılması olduğunu belirten Işık, öteki kültürlerle karşılaştığımız sınırların, “arada” olma durumunun tecrübe edildiği ve diğerlerini anlamaya gayret ederken aslında kendimizin de kim olduğunu kavrama çabamız olduğuna değindiği çalışmasında, bu bağlamda çevirmenin de bir eğretilenim olarak konumlandırılan sınırdaki çalıştığını ifade etmektedir. Göker de, aynı zamanda bir çevirmen olarak addedilen antropologların da kendisinininkinden farklı bir kültürü adlandırma, kategorize etme ve anlamlandırma çabası içinde olduğunu belirtmektedir. Yazının devamında, ötekini anlamlandırma sorununun Batı’da olduğu gibi Türkiye’de de çok boyutlu ve karmaşık bir doğası olduğuna yer veren Işık, ötekiyle ilişki inşa etme meselesinde kültürel çeviri sorununun ön plana çıktığını vurgulamaktadır.

Din, dile dair farklı kavrayışlar, Batılılaşma hedefi ve uğraşısıyla büyük im-

paratorluklardan birinin varisi olma gibi faktörlerin, Türkiye'deki çeviri deneyiminin tarihsel ve toplumsal bağlamı içinde önem oluşturduğuna dikkat çekilmektedir. Türkiye'deki çeviri meselesinin teorik ve metodolojik sınırlılıklarına ilaveten ideolojik boyutlarının da olduğuna parantez açılmaktadır. Türkiye'deki etnik gruplardan birinin mensubu olmanın çeviri sorunu içinde yaşamak olduğunu belirten Işık, Türkiye'nin asırlar boyu süren göçle şekillenmiş toplumsal dokusuna gönderme yapmakta ve Türkiye'nin her daim çok kültürlü bir toplum olduğunu, çevirinin kültürlerarası iletişim bağlamında değerlendirildiğini, toplumu bilgilendirmek için özverili bir biçimde çalışan yurtsever çevirmenlerinin de günümüzde "dünya barışına katkı" ya da "kültürlerarası iletişime" katkı sağlayacağını öne sürmektedir.

Nilgün Tural tarafından kaleme alınan *Uzak ve Yakın Ötekiler* adlı kitap bölümünün içeriğine göz atıldığında, uzak veya yakın ötekilerin Batı sosyolojisinde nasıl ele alındığı incelenmektedir. Bunu gerçekleştirirken Fransız basınında Japon ve Japonya temsilinin nasıl üretildiğine dair araştırmanın bulgularına referans verilen yazıda, Tzvetan Todorov'un biz ve ben'in ötekiyle ilişkisinin nasıl tasarladığı çözümlenmektedir. Çalışmanın düşünsel akışı içinde, bilhassa coğrafi anlamda uzak ötekilerin, çağımızda berhava olduğu savunusunu eleştirel bir yönelimle sorgulayan Tural, böyle bir kavrayışın uzak ötekilikleri inceleyen antropoloji disiplininin ölümünü ilan etmekle eşdeğer olduğunu belirtmektedir. Ötekiyle kurulan ilişkinin modern toplumla birlikte doğmadığı, hatta antropologlardan önce uzak coğrafyaları ziyaret eden seyyah ve askerlerin bilimsellikten uzak anılarının ötekiye dair ön yargı içeren ilk izlenimleri sunduğuna dikkat çeken ve bilhassa Amerika'nın keşfiyle paralellik teşkil edecek biçimde, Batı tarafından halkların ve ülkelerin ebedi çeşitliliğinin ayrımına varıldığını imleyen Tural, farklılıkların ve çeşitliliğin, günümüzde yeni medyanın ortaya çıkışıyla birlikte coğrafi kısıtlılıklardan kurtulduğunu vurgulamaktadır. İletişim teknolojilerindeki baş döndürücü gelişmelere ilaveten ulusal ve uluslararası göç ve mülteci olguları, sağlamlığından emin olunan sınırların her geçen gün daha fazla ihlal edildiğini göstermektedir. Böylece Batı'nın uzak yerel renkler olarak addettiği insanlarla birlikte yaşama potansiyelinin arttığını işaret edilen makalede, medyanın ötekileri öyküleştirmede oldukça işlevsel bir rol üstlendiği Fransız basınındaki Japon temsilleriyle somutlaştırılmaktadır. Medyanın öteki kavramının inşasında oynadığı role vurgu yapan Fransız basınındaki Japon temsilleri, Batı'nın yaşadığı çelişkileri de gözler önüne sermektedir. Ötekinin inşasının biz ve ben'in perspektifinden şekillendiğini Todorov'a referansla açıklamaya çalışan Tural, ötekini keşfetme çabasının esasen kendini keşfetme olduğunu ifade etmektedir.

Daha sonra bir çalışma alanı olarak antropolojinin güncelliğinin irdelendiği metinde, antropolojinin amacının göreceli kimlik ve ötekilik kurgularının araştırılması olduğuna dikkat çekilmektedir. Antropolojiye dair bilgi aktarımında bulunmayı sürdüren Tural, günümüzde bu disiplinin görevinin zannedildiği gibi kültürleri açıklamak değil, toplumsal farklılıkları araştırmak olduğunun bir kez daha vurgulanması gerektiğine işaret etmektedir. Kültüre yönelik böyle

bir kavrayış, onu, sabitlenmiş ve kapatılmış bir görüngü olarak kavramsallaştıran yaklaşımları da birer sorunsal haline getirmektedir. Bu bağlamda, öteki sorunsalının ilanihaye bir düzlemde akıp gittiğini imleyen Tural, antropolojiden toplumbilimine geçildiğinde, ötekiye dair perspektiflerin sosyolojik araştırmalarda değiştiğini ünlü Fransız toplumbilimci Pierre Bourdieu’nün sosyolojisi ve metodolojisi üzerinden tartışmaktadır.

Özge Nilay Erbalaban Gürbüz tarafından kaleme alınan *Kültürlerarası İletişimde Eşitsiz Bir İlişki Olarak Avrupa’da Sömürge Sinemaları* başlıklı kitap bölümünde, her insanın bir kültürde doğduğu, kültürün bizlere seslendiği ve bizlerin yaşam pratiklerini biçimlendirdiği iddia edilmektedir. Böylelikle kültür, toplumsal yaşamda neyin kabul edilebilir neyin kabul edilemez olduğunu tebliğ eden bir özellik sergilemektedir. Kültürün çevremizi kuşattığını belirten Gürbüz, sinema ve kültür arasındaki ilişkiye parantez açtığı çalışmasında, kültürlerarası iletişim bakımından sinemaya odaklanmadan önce sinema ve kültür ilişkisine dair tespitlerini sıralamaktadır. Sinema ve kültür arasındaki ilişkinin detaylandırıldığı araştırmada, çalışmanın temel konusunun eşitsiz bir kültürlerarası iletişim örneği olarak sömürge sineması olduğuna işaret edilmektedir. Sömürgeciliğin tarihsel geçmişinin sinemadan eski olduğuna değinilerek; sinema eserlerinin sömürgeleştirme tekniklerinden biri olarak kullanıldığı İngiltere, Fransa, Almanya, İtalya ve Belçika ülkelerindeki sömürge sinemacılığı bu çalışmada irdelenmektedir. Sömürge sinemacılığında, ilkel/barbar/yabani olana dair ideolojik bir söylem inşası yapıldığını belirten Gürbüz, bir egemenlik tekniği olarak bahsi geçen söylem pratiklerinin tarihsel dayanaklarını açıklamaktadır. Örneklem olarak seçilen ülkelerin sömürge sinemacılığını bağlamından soyutlamadan inceleyen Gürbüz, nihayetinde Yeni Dünya’nın keşfiyle koşut oluşturacak biçimde İsevi, beyaz ve Batılı olanın kendini “uygar” olarak tanımlamasının değer-yansız olmadığını vurgulamaktadır. Bu doğrultuda ele alındığında, eşitsiz bir kültürlerarası iletişim tekniği olarak sömürge sinemacılığı da uygarlaştırma tekniklerinden biri olarak imlenmektedir. Filmler üzerinden müstemleke haline getirilen halklara sömürgecinin kültürünün öğretildiğine dikkat çeken Gürbüz, sinema eserleri aracılığıyla sömürgecinin, “uygarlık getirdiği” iletişiminin izleyicilere aktarıldığını vurgulamaktadır.

Karşılaştırmalı bir analizde bulunan Gürbüz, örnek oluşturacak şekilde, İngiltere’de sömürge sinemacılığının doğrudan bu işle yetkilendirilmiş devlet kurumları aracılığıyla yapılırken Avrupalı diğer sömürgeci devletlerin muhtelif bakanlıklar veya özel kurumları sürece dâhil ettiğini ifade etmektedir. Sömürgeleştirilen toplumlar uygarlaşmaya ne kadar yaklaşırsa yaklaşınsın sömürgeci nezdinde bunun yeterli görülmediğine değinen Gürbüz, sömürgeci ve sömürge arasındaki niteliksel farkların muhafaza edilmesinin, sömürgeleştirme çabalarının sürdürülebilirliği açısından elzem olduğunu belirtmektedir. Hülasa sömürgeciler için, “uygarlaştırma projeleri” natamam bir özellik göstermektedir.

İlker Özdemir’in *Kültürlerarası İletişimsizlik Sözlüğü* adlı kitap bölümünde,

kültürlerarası iletişim alanında ortaya konulan çalışmalarda, egemen öğretinin ekseriyetle kültüre yönelik özcü bir kavrayış içinde olduğunu vurgulayan Özdemir, bu duruma binaen egemen öğretinin kültürü verili değerler ve normlar bütünü olarak analiz ettiğine değinmekte ve kültürlerarası iletişim olgusuna farklı eleştirel yaklaşımların gerektiğini ileri sürmektedir. Kültürlerarası iletişimde hangi tür düşünce ve tutumların bireyler arasında iletişime engel olduğunu anlamlandırmaya çalışan Özdemir, iletişim bariyerlerinin sanıldığı gibi dil ve kültürel farklılıklar değil, ötekileri ekseriyetle düşman olarak konumlandırılan basmakalıp düşünceler, ön yargılar, bağnazlık, ayrımcılık vd. olduğunu ayrıntılı bir şekilde açıklamaktadır. Kültürlerarası iletişim boyutunda ön yargılarla davranmanın farklı kültürlerden insanların birbirini anlamasına engel teşkil ettiğine vurgu yapılarak esasen alanın farklı kültürlere üye insanları anlama, etkileşim ve diyalog olduğu ön plana çıkarılmaktadır. Bilhassa etnik ve din merkezci tutumların farklı kültürlerin barış içinde bir arada yaşamasına ket vurduğu ifade edilen çalışmada, kültürlerarası iletişimin temel olarak farklı kültürlerden insanların diyalog kurması, karşılıklı anlayış geliştirmesi ve basmakalıp düşünce yerine araştırmaya dayalı bilgiyi önlemesi olduğu imlenmektedir. Bu kapsamda, kültürlerarası farklılıklardan ziyade kültürlerarası iletişimi sekteye uğratan düşünce ve tutumların çözümlenmesi gerekliliğine dikkat çeken Özdemir, basmakalıp düşünceler, bağnazlık, ön yargılar, ayrımcılık, ötekileştirme, özcülük, etnikmerkezcilik olmak üzere hazırlamış olduğu kültürlerarası iletişimsizlik sözlüğüyle söz konusu iletişimsel bariyerleri ayrıntılı biçimde analiz etmektedir. Düşünceden ve çözümlenmeden uzak her tür aşırı genelleme veya basitleştirilmiş fikir ve yargıların basmakalıp düşünceleri teşkil ettiğini imleyen Özdemir, basmakalıp görüşlerin, insanın değişime açık olmayan yanına işaret ettiğine vurgu yapmaktadır.

Stereotiplerin zaman ve kuşakları aştığını, fazla bir değişim göstermediğini belirten Özdemir, kültürel farklılıkları görmezden gelme ve standartlaştırma noktasında stereotiplerin işlevsel olduğunu öne sürmekte ve duygusal yönü ağır basan stereotiplerin ön yargıları doğurduğunun ve ötekini dışlama tutumuna zemin hazırladığının altını çizmektedir. Ön yargı ile kalıp yargılar arasında mukayeseli bir analiz yapan Özdemir, kavramların birbirlerinden farklı, ancak birbirini tamamlayan yanına vurgu yaparak her ikisinin de toplumsal gerçekliği şematize ettiğini ifade etmektedir. Kültürlerarası iletişimsizlik sözlüğünü serimlemeyi sürdüren Özdemir, bir düşünce veya inanışa körü körüne bağlanıp farklı düşüncelere kendini kapatma durumunu bağnazlık olarak tanımlamaktadır. Ekseriyetle politik veya dini bir görüşe tutkulu şekilde bağlanma hali olarak addedilen bağnazlık, sair dini görüşlere, etnik kimliklere veya politik yönelimlere kapalı bir özellik göstermektedir. Ve bu durumun doğal bir sonucu olarak bağnazlık veya fanatizm, insan haklarına bir saldırı ve saygısızlık olarak kabul görmektedir. Bir diğer iletişim bariyeri olarak ön yargı veya peşin hükümlü olma, bir kişi ya da olaya dair yeterli nesnel bilgi edinmeden önceden karara varılma halidir. Ön yargılı olmanın fiziksel ve sosyal mesafeye, hatta ayrımcılığa sebebiyet verdiğine değinilen çalışmada, ön yargıların muhtelif neden ve so-

nuçlara açık olduğu belirtilmekte ve bilincine varılmasa da ön yargıların insan yaşamının ayrılmaz bir parçası haline geldiği ifade edilmektedir.

Etnik, dini, cinsiyet temelli farklı türleri olan ön yargının bilhassa ekalliyetlere, altkültürlere ve öteki olarak kabul edilen toplumsal tabakalara karşı önceden oluşturulmuş yargıları içerdiğine parantez açan Özdemir, ön yargıların, tutumların objektif şekilde belirlenmesine engel olduğunu ve ayrımcı bir söylemi inşa ettiğini vurgulamaktadır. Kültürlerarası iletişimsizlik sözlüğünde yer alan bir diğer kavram olarak ötekileştirme, *biz* vurgusunun olmadığı kişi, toplum veya kültürleri ifade etmek için kullanılmaktadır. Tarih boyunca ötekinin hep doğru kimliği benimsemeye davet edildiğini, rıza ile gerçekleşmiyorsa baskı kurulduğunu, susturulduğunu veya yok edildiğini imleyen Özdemir, nihayetinde ötekileştirme sürecinin farklı kültürel kimliklere mensup bireyleri düşman olarak konumlandığını ifade etmektedir. Bir başka kavram olan özcü düşünceye de parantez açılan çalışmada, toplumsal gerçekliğin sabit, değişmez ve kapalı bir yapı olarak sunulması özcülük olarak tanımlanmaktadır. Özcü yönelimin bir toplum için tehdit olduğuna vurgu yapan Özdemir, özcülüğün, farklı kültürlere mensup toplumsal grupların bir arada yaşamasına engel oluşturabileceğini belirtmektedir. Özcü varlık anlayışıyla temellendirilen düşünce ve eylemlerin etnik merkezci ve cinsiyetçi tutumların kaynağında yer aldığını belirten Özdemir, sair bir iletişim engeli olarak etnik merkezçiliğe değinmektedir.

Merkezçiliğin salt etnik olmadığı, ben-merkezci, dini merkezçilik gibi farklı türlerinin olduğuna değinen Özdemir, etnik özelliklerimizin sair etnik grupların mensuplarıyla iletişim kurduğumuz zaman davranışlarımızı ve söylemlerimizi etkileme gizilgücü bulunduğunu belirtmektedir. Etnik merkezci bir yönelimin ayrımcılığı körükleyeceği, empatiyi azaltacağı, farklı toplumsal gruplara dair ötekileştirmeyi artıracığına dikkat çekilen çalışmada, etnik merkezçiliğin esasen farklı davranışları anlamlandırma değil, onları menfi açıdan değerlendirmeye hizmet ettiğine işaret edilmektedir. Etnikmerkezci bir kendini beğenmişlik halinin farklı kültürel kimlikler arasında meydana gelen iletişim ve ilişki pratiğini sekteye uğrattığının, hatta bütünüyle kültürlerarası iletişime engel olduğunun altını çizen Özdemir, kültürlerarası iletişimsizlik sözlüğü başlığıyla kültürlerarası iletişime bariyer oluşturan düşünce ve tutumları tafsilatlı bir şekilde okuyuculara sunmakta, sonuç mahiyetinde yapılması gerekenleri özetlemekte ve bu kapsamda; kalıp düşünceler, ön yargılar, ayrımcı söylemlere ilaveten etnik merkezçilikle mücadele edilmesi ve toplumsal barışa gözdağı oluşturan bu düşünce formlarının aşılması gerektiğini vurgulamaktadır.

Kültürlerarası İletişimin Bir Aracı Olarak Çokkültürlü ve Kültürlerarası Eğitim başlığıyla Zeynep Kantemur ve Z. Nilüfer Nahya tarafından kaleme alınan kitabın son makalesinde, günümüz toplumlarında insanlar arası artan karşılıklı bağımlılıkla farklı kültürlerin mensupları arasındaki etkileşimin inkâr edilemez bir hakikat haline geldiği vurgulanmaktadır. Ve yakın zamandan beri politik, iktisadi, toplumsal ve kültürel gerekçelerle meydana gelen kültürlerarası karşılaş-

malardan doğan sorunlu hallere yine kültürlerarasılık kapsamında yeni yaklaşımların üretildiği belirtilmektedir. Bu doğrultuda, kültürlerarası karşılaşmalar kadar karşıtlaşmaların sıklıkla cereyan ettiği bir uzam olarak eğitim, çalışmanın temel konusunu oluşturmaktadır. Kültürlerarası farklılıklara duyarlı olmanın doğuştan gelen bir nitelik olmadığı; bilakis farklı yaş seviyelerinde eğitimle kazanıldığına değinilerek günümüzün çok kültürlü toplumlarında bir eğitim uzamı olarak okulların farklı kültürlere mensup bireylerin buluşma ve diyalog alanı olduğuna yer verilmektedir. Kültürlerarası eğitimin, insanın gündelik yaşamındaki tüm satırlarda çeşitliliği artıran yanına dikkat çekilen çalışmada, buna rağmen okullardaki eğitim müfredatının ulus devletten bağımsız olmadığına altı çizilmektedir. Zira ulus devletler, eğitim aracılığıyla ulus inşa etme söylemlerini farklı kültürlerin mensuplarına aktarmaktadır. Diğer bir ifadeyle okullar, ulusal kimlik bağlamında gerek iç gerekse dış tanımlamalar gerçekleştirerek egemen değerlerin yeniden inşasını sağlamaktadır. Dolayısıyla öteki olarak addedilen ulus devletin egemen söylemine tezatlık oluşturacak toplumsal tabakaların mensuplarına nasıl yaklaşılacağı, eğitim meselesiyle doğrudan ilişkilidir.

Tek bir kültüre odaklanma felsefesiyle hareket eden bir eğitim sisteminde, kültürlerarası iletişim dersinin verilmesinin yeterli olmayacağını imleyen yazarlar, kültürlerarası karşılaşma mekânları olarak okulların kültürel çeşitliliği veya kültürlerarasılığa açık çok kültürlü bir ortam sağlayabilmesinin yalnızca okullarda tatbik edilen eğitim modelinin, kültürlerarası eğitim ilkesinin desteklenmesiyle olası olduğunu ifade etmektedir. Eğitimin salt politikadan değil, aynı zamanda toplum ve kültürden de izole olamayacağı göz önünde bulundurulduğunda, eğitim, verili ilişkilerin sürdürülmesinde en etkili yollardan biri olarak kabul görmektedir. Bu durumun bir yansıması olarak toplumsal/sınıfsal/mikro eşitsizlikler eğitim aracılığıyla hem doğal addedilmekte hem de yeniden üretilmektedir. Bu çalışmada, eğitim ve toplumsallaşma gereksinimin karşılandığı okullarda verilen derslerde, toplumda ve politikada hâkim olan kalıp yargıların, eşitsizliklerin, ön yargıların ve etnik ayrımcılıkların müfredat ve kitaplar üzerinden desteklendiği belirtilmektedir. Eğitim başlığı altında, iletişimin belirleyicisi olan öğretmenlere de parantez açılmakta ve öğretmenlerin, sınıflarındaki kültürlerarası çeşitliliği dikkate almaması veya ayrıştırıcı tutum takınması durumunda gerek öğretmen-öğrenci iletişiminin zayıfladığı gerekse de öğrencilerin eğitim sisteminden koptuğu vurgulanmaktadır. Öğretmenlerin yanı sıra, dil çeşitliliği ile dinsel farklılıkların da kültürlerarası iletişim alanındaki eğitimde, belirleyici unsurlar içinde yer aldığı çalışmada gözlenmiştir. Yazının sonuç bölümünde, 2000'lerden itibaren çok kültürlü ve kültürlerarası bir eğitim yaklaşımının yeğlendiğine değinen Kantemur ve Nahya, bahsi geçen eğitim formları arasında ince ayrımlar olduğunu da belirtmektedir. Söz konusu olan eğitim türlerine dair bilgi aktarımında bulunmayı sürdüren yazarlar, aynı zamanda, İran ve İtalya üzerinden çok kültürlü veya kültürlerarası eğitimin ülkelerin kendi bağlamları içinde nasıl cereyan ettiğini açıklamaktadır. Nihayetinde güncel bir eğitim modeli olarak kültürlerarası eğitim, iletişim ve etkileşim imkânlarını yükseltmeye önem atfeden özelliğiyle sair eğitim yak-

laşımından farklılaşmaktadır. Son olarak çalışmada, kültürlerarası eğitimin, çatışmaya mahal vermemek için farklılıkları göz ardı eden veya dile getirmeyen eğitim sistemlerine bir başkaldırı olduğuna da yer verilmektedir.

Kültürlerarası İletişim, Türkiye gibi çok kültürlü bir toplumsal dokuya sahip olan ülkelerde bile kültürel farklılıkların yeterince önemsenmediği, farklı kültürel kimliklerin ayrımcılığa maruz kaldığı ve nihayetinde kültürlerarası iletişimin, hâkim öğretiden verili toplumsal ilişkilerin katalizörü olarak yeniden üretildiği bir dönemde, kültürlerarası iletişim disiplini eleştirel bir mercekle kuramsal zaviyeden incelemektedir. Teorik sorgulamaların yanı sıra, eğitimden sinemaya, iletişimden çeviriye kadar farklı satırlarda hem öteki kavramına hem de kültürlerarası iletişimin değişip dönüşen içeriğine ışık tutan *Kültürlerarası İletişim*, biz/onlar ayrımının daha da belirginleştiği bir süreçte, öteki olanı soğurmayı değil, daha adil ve eşitlikçi bir düzlemde anlamlandırmayı salık vermesi bakımından değerli bir eser olma özelliğini göstermektedir. Aynı zamanda *Kültürlerarası İletişim*, alana dair Türkiye’deki yazın dikkate alındığında, kültürlerarası iletişimi eleştirel bir yönelimle çözümleyen ilk eser olma özelliğini de taşımaktadır.

Kaynakça

Allwood, J. (1985). Tvärkulturell kommunikation. J, Allwood (ed.), *Tvärkulturell kommunikation*. Papers in Anthropological Linguistics 12, Forskningsgruppen.

Kartarı, A. (2014). *Kültür, farklılık ve iletişim kültürlerarası iletişimin kavramsal dayanakları*. İletişim Yayınları.

Özdemir, İ., & Işık, S. Y. (Ed.). (2022). *Kültürlerarası iletişim*. Siyasal Kitabevi.

Çıkar çatışması: Çıkar çatışması bulunmamaktadır.
Finansal destek: Finansal destek bulunmamaktadır.

Conflict of interest: There are no conflicts of interest to declare.
Financial support: No funding was received for this study.